

Slovensko v syntetických dejinách predmníchovskej Československej republiky

Milan Zemko, Historický ústav SAV Bratislava, histenzemk@savba.sk

ZEMKO, Milan. Slovakia in the synthetic history of the pre-Munich Czechoslovak Republic. Individual and Society, 2004, Vol. 7, No. 3.

This paper considers the work of an expert on interwar Czechoslovak history Antonin Klimek, which allows synthetic historical perspective on nearly twenty years of the First Czechoslovak Republic. The work is devoted to methodological-chronological problem. Antonín Klimek sees sequential growth of importance of Slovakia to Czechoslovakia, but because of everyday politics, where dominate overused seniors prevents him to recognize in slovak politics new promising tendencies embodied in the younger generation, already maturing in the republic, practically in all political parties.

Pre-Munich Czechoslovak Republic. Slovakia. Antonin Klimek.

Od Antonína Klimka

V České republice vyšlo v posledných rokoch niekoľko publikácií, predstavujúcich syntetický historický pohľad na necelé dvadsaťročie prvej Československej republiky. Jedným z autorov takeho diela je popredný znalec československých medzivojnových dejín Antonín Klimek, ktorý uverejnil dva zväzky o dejinách prvej ČSR v rozsiahlej syntéze dejín českých krajín, vydávaných postupne (aj keď nie v chronologickom poradí) nakladateľstvom Paseka (Velké dějiny zemí Koruny české sv. XIII. 1918 - 1929, sv. XIV. 1929 - 1938, Paseka, Praha-Litomyšl 2000 a 2002, s. 822 a 767).

Trinásty zväzok „Velkých dějin...“ zahrňa v 5 hlavách a 20 kapitolách obdobie od vzniku republiky v októbri 1918 po vypísanie druhých predčasných parlamentných volieb v predvečer veľkej hospodárskej krízy na jeseň 1929, štrnásty zväzok (na ktorom dvoma podkapitolami participoval aj P. Hofman) obsiahol v 7 hlavách a 18 kapitolách obdobie od jesene 1929 do prijatia rozhodnutí Mníchovskej dohody československou vládou 30. septembra 1938. Z takmer 1600 strán oboch zväzkov pripadá na vlastný text cca 1250 strán, ostatné strany patria ilustráciám, poznámkovému aparátu, literatúre a menným registrom. Ide teda o rozsiahle dielo, podávajúce živým jazykom množstvo podstatných i menej dôležitých informácií, dopĺňujúcich však kolorit skúmaného obdobia nielen českých, ale aj slovenských moderných dejín.

V súvislosti so zaradením tohto historického obdobia do dejín krajín Českej koruny sa ale vynára vážna metodologicko-chronologická otázka historickej kontinuity krajín jestvujúcich v monarchistickom a následne v republikánskom zriadení, ak nový štát pozostával z území, z ktorých takmer 44 % plochy s 26,5 % obyvateľstva nikdy v dejinách nebolo ani historickoprávne ani fakticky súčasťou krajín Českej koruny. Slovensko a Podkarpatská Rus boli vyše 900 rokov integrálnou súčasťou Uhorskej koruny a vznik spoločnej republiky znamenal vlastne historickoprávnu a politickú cezúru nielen v dejinách bývalého Horného Uhorska a Podkarpatska, ale aj v dejinách českých krajín. Je historiozoficky i politologicky ťažko mysliteľné, že Slovensko s Podkarpatskou Rusou sa stali v roku 1918 súčasťou nového štátu analogicky s dynastickými výbojmi Přemysla Otakara II. (krátkodobý zisk rakúskych krajín) alebo Jána a Karola

Luxemburských (dlhodobý zisk Sliezska a Lužice).

Druhým vážnym metodologicko-chronologickým problémom je miesto tzv. druhej republiky v dejinách medzivojnovnej ČSR. Klimkovo, ale ani Kárníkovo syntetické dielo o medzivojnovnej ČSR nezahŕňa sotva polročnú existenciu pomníčovskej republiky, ktorá sa akoby „prepadá“ do nedefinovaného času medzi predmníchovskou republikou a obdobím protektorátu, resp. slovenského štátu. No územne okyptené a fakticky federalizované Česko-Slovensko s autoritatívnou vládou zostávalo aj za prehlbujúcej sa vazalskej závislosti od Tretej ríše v štátoprávnej a medzinárodnoprávnej kontinuite s predmníchovským štátom. To - prinajmenšom fakticky na domácom území - prestalo samozrejme platiť pre české krajiny po nemeckej okupácii (o čom najlepšie vedeli obyvatelia žijúci pod okupačným nacistickým režimom), ale aj pre Slovensko po (voľky-nevoľky) vyhlásenej samostatnosti. Bude sa v českých syntetických prácach druhá republika pripájať ako akási predohra k obdobiu okupácie? Ak sa tak stane, nebude to historicky ani štátoprávne korektné, skôr to bude prejavom emocionálneho a ideologického nevyrovnanja sa s týmto obdobím prvej polovice 20. storočia.

Už Klimkovo dielo *Boj o Hrad* zreteľne demonštrovalo, že autorovým prvoradým výskumným záujmom, ba vášňou sú politické dejiny krajiny tak ako sa odohrali („udiali“) v zápasoch vnútropolitických síl (politických strán a predovšetkým ich mocných reprezentantov). Dokladajú to aj názvy hláv v obidvoch zväzkoch vyznačujúcich základné členenie diela. 13. zväzok sa člení na tieto hlavy: *Vznik Československa, Púť k stabilizácii, Ēra päťky, Od všenárodnej koalície k vláde bez socialistov, Čas vlád bez socialistov*. Z 20 kapitol zväzku sa len 4 netýkajú bezprostredne politického diania. V ďalších 16 kapitolách nachádzame niekoľko (prevažne) mimopolitických podkapitol. A podobne je to v 14. zväzku, ktorý sa člení na 7 hláv s názvami: *Na prahu hospodárskej krízy, Krízová politika, Boj za obranu demokracie, Osudové voľby, Pokrízové križovatky, Vyostrenie česko-nemeckých vzťahov, Posledný zápas*. V tomto zväzku zo 17 kapitol opäť len 4 sa nezaoberajú politickými otázkami, ako aj niekoľko podkapitol v inak politických kapitolách.

Problematika hospodárska, sociálna a spoločenská v širokom slova zmysle, ale aj otázky medzinárodnej politiky vytvárajú teda len pozadie často vzrušujúcich, ba i dramatických dejov, ale aj drobných komických etidud, ktoré na mocensko-politickej scéne sotva dvadsaťročnej republiky predvádzali spravidla stranícki aktéri najrôznejšieho kalibru. Politické kroky sú v takomto chápaní dejín predovšetkým dôsledkom imanentne politických (straníckych) záujmov a rozhodnutí, resp. záujmov a cieľov a samozrejme aj vôle politikov, ako aj ďalších ľudí z politického prostredia. Pri ich rekonštrukcii sa A. Klimek opieral hlavne o dôkladne prebádaný Masarykov archív aj Benešov archív, obidva zrejme bohato zaplnené údajmi o súčasníkoch a faktoch najrôznejšej hodnoty. Vďaka dôvernej znalosti archívnych fondov a cez ne aj ľudí, o ktorých dokumenty hovoria, a vari aj vďaka autorovej snahe držať sa pekařovskej zásady „padni komu padni“ prinášajú obidva zväzky nepreberné množstvo zaujímavých faktov a postrehov z československej politickej „kuchyne“. Autor pritom neupadá do devótnosti ani pred politickými velikánmi medzivojnovného štátu, naopak jeho pero zaznamenáva pre verejnosť nejednu chybu a slabosť v postojoch a rozhodovaní napr. aj prvých dvoch prezidentov, s ktorými značná časť českej ponovembrovej literatúry pracuje až priveľmi „pomníkovo“. Na druhej strane presila „personálii“, pri ktorých nie je vždy zrejmé, do akej miery ide o nepochybné fakty, alebo o údaje historickými aktérmi zámerne upravené, resp. o číre dezinformácie, strháva autorovu náráciu smerom ku každodennej politickej žurnalistike, ktorá obyčajne - a pochopiteľne - nevie rozlíšiť medzi aktuálnymi (hoci aj dramatickými, no predsa len podenkovými) javmi či aférami a vskutku ďalekosiahlymi trendmi a udalosťami. Autor sa tak stáva predovšetkým sprostredkovateľom veľkého množstva faktografie, nedostupnej v takom rozsahu v doterajšej historickej spisbe. Ostáva potom na čitateľovi, aby posúdil, či a v akom zmysle je to na také rozsiahle dielo veľa alebo málo.

A keďže republika sa od samého zrodu budovala ako unitárny, centralistický štát, ťažisko Klimkových politických dejín sa odohráva celkom prirodzene predovšetkým na pôde hlavného mesta, dokonca niekoľkých jeho ulíc a budov. Všetka ostatná politika sa len - pozitívno-podporne alebo negativisticko-opozične - derivuje od politických rozhodnutí mocenských centriér hlavného mesta a nech sa sama označuje akokoľvek, pokiaľ neparticipuje na ústrednej moci, ostáva politikou regionálnou a aj dejepisectvo, ktoré sa jej výskumom zmocňuje, je dejepisectvom regionálnym. V takto chápaných politických dejinách sú dejiny Slovenska a Slovákov, resp. obyvateľov Slovenska tiež len regionálnymi dejinami, aj keď ide o dejiny národa, pretože aj toto v tom čase čerstvo politickosprávne vymedzené územie je len regiónom väčšieho štátneho celku centralisticky spravovaného z hlavného mesta. Takýto región sa - popri iných regiónoch krajiny - vyskytuje v diele o politických dejinách celého štátu len v takej miere, v akej sa jeho reprezentanti bezprostredne podieľajú na politike centra a v rámci svojej účasti presadzujú záujmy regiónu (napr. pôsobenie slovenských ministrov vo vláde, resp. niektoré vystúpenia Slovákov v parlamente), alebo ak v regióne dochádza k udalostiam, ktorými sa centrum musí chtiac-nechtiac zaoberať, ako aj vtedy, keď sa medzinárodné udalosti bezprostredne dotýkajú regiónu

a cezeň celého štátu.

Nazdávam sa, že tento prístup sa dá dokumentovať aj na členení obidvoch zväzkov. V 13. zväzku Veľkých dejín zahŕňajúcom roky 1918 až 1929 má Slovensko osobitnú podkapitulu v druhej kapitole prvej hlavy zaoberajúcej sa územnými problémami, najmä vytýčením hraníc a po jednej podkapitole v prvej a druhej kapitole druhej hlavy venovanej vojne s bolševickým Maďarskom a formovaniu sa straníckej scény, ktorá sa pred vojnou podstatne líšila charakterom aj menšou vyspelosťou od pomerov v českých krajinách. V týchto dvoch hlavách zväzku majú svoje podkapitoly aj ostatné periférne časti štátu – české pohraničie, Opavsko, Těšínsko a Podkarpatská Rus. Ďalšia podkapitola je nepriamo venovaná Slovensku v šiestej kapitole tretej hlavy v súvislosti s pokusmi excisára Karola zmocniť sa maďarského trónu. V týchto častiach diela ide o stabilizáciu a zaistenie periférnych častí nového štátu, čo si vyžiadalo osobitné pojednanie témy. V ďalších častiach zväzku sa Slovensko sporadicky vynára z celoštátneho, čiže predovšetkým pražského prúdu udalostí.

Sem patrí napr. polemika okolo Pittsburskej dohody a prvý návrh zákona o autonómii Slovenska podaný Slovenskou ľudovou stranou, obecné a župné voľby roku 1923, keď sa SLS stala prvýkrát najsilnejšou stranou na Slovensku a parlamentné voľby roku 1925, keď si už HSLS svoje postavenie ešte posilnila, rokovania o jej účasti a následne účasť vo vládnej koalícii, Rothermerova revizionistická akcia v prospech Maďarska, či Tukov článok *Vacuum iuris*, otvárajúci otázku štátoprávneho postavenia Slovenska v republike. Až v poslednej kapitole je Slovensku – opäť sprostredkovane cez Hodžove aféry a demisiu z ministerského postu – venovaná osobitná podkapitola. Z hľadiska historickej retrospektívy – paradoxne – chýba v knihe väčšia pozornosť odchodu HSLS z vlády pred voľbami roku 1929. Tento politický krok sa stráca v húfe ďalších udalostí, z ktorých nejedna mala pre budúcnosť republiky nepochybne menší dosah než odchod strany s najväčšou podporou na Slovensku do dlhodobej a nekompromisnej (dobovo – „neštátotvornej“) opozície.

14. zväzok (roky 1929 až 1938) je na osobitné podkapitoly venované Slovensku ešte skromnejší, taká podkapitola sa vyskytuje len jedna v tretej kapitole piatej hlavy a je venovaná politike HSLS a amnestii Tuku v roku 1937. Predsa však je Slovensko v tomto zväzku prítomné častejšie než v zväzku predchádzajúcom, najmä od polovice 30. rokov. Slovenskú problematiku nájdeme rozsiahlejšie zastúpenú v podkapitolách s takými všeobecnými názvami ako Demografický vývoj, Rast národnostného napätia a ďalšie kroky k „silnej demokracii“ (tu sa nachádza dlhšia pasáž venovaná pribinovským oslavám a ich dôsledkom r. 1933 v Nitre), Voľby v máji 1935 a ich význam alebo Vnútorná situácia a nálady po voľbe Beneša za prezidenta, ale aj v iných podkapitolách. Súvisí to jednak s rastom ekonomických a sociálnych problémov v „periférnych“ častiach štátu, a teda aj na Slovensku už od prepuknutia veľkej hospodárskej krízy, ktorá obzvlášť ťažko postihla územia s nemeckým obyvateľstvom, ale aj Slovensko, čo sa spolu s inými neriešenými problémami prejavilo v narastaní vplyvu HSLS. Ďalšou príčinou väčšej prítomnosti „slovenskej politiky“ v centre štátu a teda aj v publikácii o 30. rokoch bolo posilovanie pozícií M. Hodžu v koalícii a jeho vymenovanie za predsedu vlády, ako aj významné oslabenie vplyvu nemeckých aktivistických strán a naopak, postupné narastanie odstredivých tendencií v nemeckom prostredí.

Možno konštatovať, že autor zaznamenáva postupný rast významu Slovenska v a pre ČSR, žiaľ prílišná zahltenosť onou každodennou politikou, v ktorej dominujú síce zaslúžilí, no súčasne nielen vekom zostarnutí, opotrebovaní politickí „mazáci“, mu bráni rozoznať v slovenskej politike nové, perspektívne tendencie stelesnené v politikoch mladšej generácie, dozrievajúcej už v republike, a to prakticky vo všetkých politických stranách. A konečne – podľa mňa – umelá cezúra historickej narácie po prijatí Mníchovskej dohody bráni autorovi „dorozprávať“ príbeh medzivojnového Československa i Česko-Slovenska v jeho vnútro- aj zahraničnopolitickej dimenzii až do jeho akokoľvek trpkého, no neúprosného konca.